

Részecskefizikai feladatok

1. Az a tény, hogy ν_e -ket észleltek a SN1987A szupernovából a földi proton-bomlás detektorok (IMB, Kamiokande) lehetőséget ad arra, hogy alsó határt adjunk a neutrínók élettartamára. Ha viszont azt vesszük figyelembe, hogy a 10 és 40 MeV energiájú neutrínók 10 sec-en belül egy csomagban érkeztek, akkor az lehetőséget ad arra, hogy felsőhatárt adjunk a ν_e tömegére. (A robbanás $1.5 \cdot 10^5$ fényévre történt.) Mennyit kapunk?
2. A proton sugara kb. 0.8 fermi. Milyen energiájú elektron nyaláb szükséges ilyen felbontás eléréséhez, ha H_2 cseppfolyós hidrogén cél-tárgyra lövünk?
3. A pion sugara 0.65 fermi. Mekkora energiájú pion nyalábra van szükség ahhoz, hogy ilyen felbontást érijünk el az álló targetben levő elektronokon való szóródáskor ($\pi - e$ scattering!!)? Miért van olyan nagy eltérés a nyalábenergiában az előző feladathoz képest?
4. A HERA ütközőnyalábos gyorsítóban 30 GeV-es elektron ütközik 800 GeV-es protonnal, milyen felbontást lehet itt elérni? Hát a LEP-en, ahol 50 GeV-es elektron ütközik 50 GeV-es pozitronnal, illetve a LEP2-n 90 GeV-es nyalábokkal.
5. Igazoljuk Chadwick állítását, hogy ahhoz, hogy a Compton-effektus következtében $0.1 \cdot c$ sebességű meglökött protont kapjunk, a bejövő γ energiájának 50 MeV körül kell lennie.
6. Mutassuk meg, hogy az 50 MeV-es γ maximum 400 keV-es visszalökődést hozhat létre nitrogén atommagon. Chadwick azonban talált ennél 3-szor nagyobb energiával visszalökött nitrogén magokat. Milyen energiájú neutronokkal érhető el ilyen visszalökődés?
7. A π^0 izotróp módon bomlik 2 fotonra. Határozzuk meg a bomlás során keletkező fotonok energia eloszlását, ha π^0 sebessége $\beta = \frac{v}{c}$ a z-tengely mentén. Mekkora lehet a labor-rendszerben a két foton közötti maximális és minimális nyílásszög? Milyen szögek felelnek meg ezen szélsőértékeknek a pion CM-rendszerében?
8. A π^0 élettartama $\tau = 0.83 \cdot 10^{-16}$ sec. Milyen messzire repül az 1, 10,

- 100, ill. 1000 GeV-es pion ilyen élettartammal?
9. Tegyük fel, hogy sikerült a neutron nyalábban az átlagsebességet 1 m/sec -re csökkenteni. Hány ${}^0K$ -os neutron-gáznak felelne ez meg?
  10. Anderson 1.5 Tesla erősségű mágneses térbe helyezett ködkamrában olyan pozitív nyomot talált, amelynek impulzusa $63 \text{ MeV}/c$ volt. Mekkora volt a leírt kör sugara? Mekkora lett volna az energiája, ha a részecske tömege a proton ill. az elektron tömegével egyenlő? A befutott ív hossza nagyobb volt, mint 5 cm . Mivel a proton a fenti energiával normálállapotú levegőben maximum csak 5 mm -re jutott volna, viszont a mért pálya görbülete gyakorlatilag nem változott, ezért ez határozottan a pozitron létezésére mutatott. Mekkora sebessége (β -ja) lett volna az ilyen energiájú protonnak, ill. milyen sebessége volt a világs első pozitronának?
  11. $l = 1$ méter hosszúságú kondenzátor lemezei közé a lapokkal párhuzamosan p impulzusú elektron ill. proton lép be, az elektromos térerősség $E = 20000 \text{ Volt/cm}$. Mekkora lesz kilépéskor az eltérés, ha $p = 1 \text{ MeV}/c$, $100 \text{ MeV}/c$, $10 \text{ GeV}/c$ ill. $1000 \text{ GeV}/c$.
  12. Adva van 1 méter hosszú dipól mágnes, amelynek pofái között 2 Tesla homogén mágneses teret hozunk létre. Ebbe lövünk p impulzusú elektront ill. protont. Mekkora lesz kilépéskor az eltérés, ha $p = 100 \text{ MeV}/c$, $10 \text{ GeV}/c$ ill. $1000 \text{ GeV}/c$?
  13. Neutrínó nyalábot úgy lehet előállítani, hogy egy hosszú csőbe vezetve töltött pionokat hagyunk elbomlani a $\pi \rightarrow \mu + \nu_\mu$ séma szerint. Milyen hosszú bomlási csőre van szükség, ha a pionok energiája 100 GeV , és azt akarjuk, hogy legalább az e -ed részük bomoljon el? Határozzuk meg a keletkező neutrínók minimális és maximális energiáját.
  14. Neutrionókat lehet $Kaon \rightarrow \mu + \nu_\mu$ bomlásból is nyerni, hasonlítsuk össze a neutrínók energia spektrumát, ha 200 GeV -es pionokból vagy kaonokból nyerjük őket. Mi az oka az ennyire eltérő spektrumoknak?
  15. Minimálisan milyen energiájú protonokat kell álló hidrogén magokra lőni, ahhoz, hogy anti-protont hozzunk létre?
  16. Mennyivel nagyobb energiájú proton nyalábra van szükség anti- Ω^- létrehozásához, mint az egyszerű Ω^- -éhoz?

17. Milyen energiájú e^+e^- ütközőnyalábos gyorsítóra van szükség anti-proton ill Ω^- létrehozásához?
18. Tegyük fel, hogy a tehetetlen tömeg a magok tömegével arányos, a gravitáló pedig a barion-számmal, milyen magokat kellene az Eötvös-kísérletben összehasonlítani, hogy maximális eltérést észleljünk?
19. Legyen $t = 0$ időpillanatban tiszta K_0 állapot. Tegyük fel, hogy nincs CP sértés. Rajzoljuk fel az interferencia következtében keletkező anti- K_0 komponens intenzitását a sajátidő függvényében különböző értékeket tételezve fel a CP sajátállapotok K_S és K_L közötti tömegkülönbségre:

$$\Delta m * \tau_S = 0.1, \quad 1, \quad 100$$

ahol feltételezzük, hogy $\tau_L/\tau_S = 500$.

20. A $K^+ \rightarrow \pi^+\pi^+\pi^-$ bomlás esetén a kirepülő pionok összkinetikus energiája:

$$Q = T_1 + T_2 + T_3$$

Rajzoljunk fel egy egyelő oldalú háromszöget, amelynek a magassága Q . Ennek a belsejében felvett P pont esetén teljesül az, hogy az egyes oldalaktól mért távolságok összege konstans Q . Ezt a síkbeli "3-dim" T_1, T_2 és T_3 koordináta rendszert használva határozzuk meg a lehetséges végállapotok halmazának határát (Dalitz-plot) non-relativisztikus, $m_\pi * p_i^2 = 2 * T_i$ esetben! Ne feledjük, hogy bomláskor az összimpulzus is megmarad!

21. Hogyan módosul az előző feladatbeli non-relativisztikus Dalitz-plot, ha a kinetikus energiát a relativisztikus formulával számítjuk? Mi lenne, ha a pion tömeg m_π lecsökkenne $20 \text{ MeV}/c^2$ -re?
22. Határozzuk meg a Dalitz-plot konturját extrém relativisztikus esetben, ha $p_i = E_i = T_i$ azaz ha $m_\pi = 0$ lenne!
23. Határozzuk meg a Dalitz-plot konturjának egyenletét, ha a harmadik részecske tömege eltér:

$$M \rightarrow m, \quad m, \quad \mu \quad (m \neq \mu)$$

Használjuk ki, hogy a plot határára eső pontok speciális kinematikai konfigurációnak felelnek meg!

24. A mélyen rugalmatlan szórás (q^2, ν) diagramján jelöljük meg az azonos Θ szórási szögeknek megfelelő vonalakat! (A szóródó lepton tömegét tekintsük elhanyagolhatónak.)
25. Egyetlen ábraán próbáljuk érzékeltetni a SLAC elektron nyalábjával ($E = 30 \text{ GeV}$), az SPS müon nyalábjával ($E = 280 \text{ GeV}$) és a HERA elektron-proton ütköző nyalábján ($E_e = 20 \text{ GeV}$, $E_p = 800 \text{ GeV}$) hozzáférhető (q^2, ν) tartományokat. (A szóródó lepton tömegét tekintsük elhanyagolhatónak.)
26. Tegyük fel, hogy nehézion ütközésben a magbéli nukleonokat az eredeti térfogat egy nyolcadára sikerült összenyomni. Ezen állapot energia sűrűsége hány ^0K -os hőmérsékletnek felelne meg?
27. Az LHC utkozogyurubén olomionok fognak egymással szembe utkozni 3.12 TeV/nukleon energiával. Mekkora lesz ezen ionok "betája" és "gammaja"? Milyen lapos diszknek fognak látszani a tömegközépponti rendszerben?
28. Milyen messzire juthat egy elektron a vízben, ha csak az elektronhejben lévő kölcsönhatás lenne, amelyet a BETHE-BLOCH formula ír le, ha az elektron kinetikus energiaja:
  - a) $T_1 = 1 \text{ MeV}$; b) $T_2 = 1 \text{ GeV}$; c) $T_3 = 10 \text{ GeV}$.
29. Milyen messzire juthat egy müon a vízben, ha csak az elektronhejben lévő kölcsönhatás lenne, amelyet a BETHE-BLOCH formula ír le, ha a müon kinetikus energiaja:
  - a) $T_1 = 1 \text{ MeV}$; b) $T_2 = 1 \text{ GeV}$; c) $T_3 = 10 \text{ GeV}$.
30. Milyen messzire juthat egy proton a vízben, ha csak az elektronhejben lévő kölcsönhatás lenne, amelyet a BETHE-BLOCH formula ír le, ha a proton kinetikus energiaja:
  - a) $T_1 = 1 \text{ MeV}$; b) $T_2 = 1 \text{ GeV}$; c) $T_3 = 10 \text{ GeV}$.
31. Milyen messzire juthat egy pion a vízben, ha csak az elektronhejben lévő kölcsönhatás lenne, amelyet a BETHE-BLOCH formula ír le, ha

a pion kinetikus energiaja:

a) $T_1 = 1 \text{ MeV}$; b) $T_2 = 1 \text{ GeV}$; c) $T_3 = 10 \text{ GeV}$.

32. Milyen messzire juthat egy foton a vízben, ha csak az elektronhejban levo kölcsönhatás lenne, ha a foton kinetikus energiaja:

a) $T_1 = 1 \text{ MeV}$; b) $T_2 = 1 \text{ GeV}$; c) $T_3 = 10 \text{ GeV}$.

33. Tudjuk, hogy a részecskék az atom elektromágneses terevel is kölcsönhatnak, amelyet a Z radiációs hosszal jellemeznek. Durvan úgy lehet fogalmazni, hogy Z hossz megtetele után az elektron energiajának zomet fekezési sugárzás során fotonra alakítja. Ami fordítva is igaz, hogy a foton Z hossz befutása után elektron-positron parra alakul az atommag elektromágneses tereben. Becsüljük meg e modell alapján, hogy a keletkezo elektron-foton kaszkad milyen melyre tud a vízbe behatolni, ha a vízben $Z = 36 \text{ cm}$. Legyen az elektron kezdó energiaja:

A) 1 GeV ; B) 100 GeV ; C) 10 TeV

34. Nemcsak a foton és az elektron(positron) de minden más részecske kölcsönhat a mag elektromágneses terevel. Az előző feladatban definiált Z radiációs hossz értéke azonban erősen függ az anyagon áthaladó részecske tömegétől, pontosabban

$$Z(m) = Z(m_e) * m^2 / m_e^2$$

azaz a muonra vonatkozó sugárzási hossz 40000-szer nagyobb. Ennek ismeretében becsüljük meg, hogy milyen messzire juthat a muon ill. az elektron a vasban, ha kezdeti energiajuk 100 GeV ? A vas elektronra vonatkozó Z -je 1.76 cm .

35. Az elektron, foton ill. muon közvetlen kölcsönhatása a magot alkotó kvarkokkal első közelítésben elhanyagolható, de a hadronok esetén ez a fókusz az anyagokon való áthaladáskor. Itt is meg lehet adni egy durva szabályt: a λ ún. abszorpciós hossz megtetele után a bejövő hadron felrobbant egy atommagot, amelyből két-három kirepülő újabb hadron viszi el a bejövő energia zomet. Milyen hosszú hadronikus zapor alakulhat ki a vízben a fenti durva modell szerint, ha a bejövő hadron energiaja 100 GeV , a víz abszorpciós hossza 85 cm .